

СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ

УДК 373.3

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ МУЗИЧНОГО СУПРОВОДУ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Губарева Д.В., аспірант
кафедри педагогіки і психології

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті розглядається проблема впровадження музичного супроводу в навчально-виховний процес початкової школи. Здійснено спробу довести доцільне використання фонового музичного супроводу не лише на уроках музичного мистецтва, але й під час ранкових зустрічей, у ході перерв, аналізу матеріалу чи в ході виконання дітьми практичних завдань, що відповідає головним компонентам Концепції «Нової української школи».

Ключові слова: педагогічні умови, музичний супровід, музика, спів, емоції, вплив на емоційно-вольову сферу, виховний вплив, пізнавальний інтерес.

В статье рассматривается проблема внедрения музыкального сопровождения в учебно-воспитательный процесс начальной школы. Предпринята попытка доказать целесообразное использование фонового музыкального сопровождения не только на уроках музыкального искусства, но и во время утренних встреч, в ходе перерывов, анализа материала или во время выполнения детьми практических заданий, что отвечает главным компонентам Концепции «Новой украинской школы».

Ключевые слова: педагогические условия, музыкальное сопровождение, музыка, пение, эмоции, влияние на эмоционально-волевую сферу, воспитательное воздействие, познавательный интерес.

Hubarjeva D.V. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE INTRODUCTION OF MUSICAL ACCOMPANIMENT IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF ELEMENTARY SCHOOL

Problem. Modern pedagogy determines that the development of the individual requires a continuous improvement of the system of education. The use of background music accompaniment during the educational process has a powerful influence on the emotional color of the students, mobilizes the forces, relieves emotional stress, forms aesthetic awareness, social competence and provides the opportunity for the teacher to control the psycho-emotional state of the junior pupil according to age characteristics.

The purpose of the article is to analyze the pedagogical conditions for the introduction of musical accompaniment in the educational process of elementary school.

The musical sound surrounds us almost everywhere: television, radio, street stands, shops, household accessories. Scientists have repeatedly demonstrated the influence of musical accompaniment on the physiological, intellectual and psychological state of the individual.

Particular attention is required to the age of a junior student, during which the emotionally-volitional sphere is more developed than logical operations. The emotions in this period do play an important role in the formation of personality. Emotional interest (cognitive interest) of students in the knowledge of the world passes into curiosity, which is the motive for further learning and the formation of mental operations.

Main results of the study. The research allows us to state that when using background music accompaniment for teaching children, emotional stress is removed, forces are mobilized and emotional colors are revealed. This tool allows the teacher to form general competences, directly affects the mental process of the individual, his influence on the process of education and the formation of universal values.

Conclusions. Thus, the use of background music accompaniment effectively influences the educational process, forming a positive atmosphere. Against the backdrop of complex mental and physical processes of junior schoolchildren, the main task of the educational environment is - not to ruin positive motives to learning, but to save.

Key words: pedagogical conditions, musical accompaniment, music, singing, emotions, influence on the emotional-volitional sphere, educational influence, cognitive interest.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування освіти України внесені зміни до змісту освіти та процесу самого навчання. Державний стандарт початкової освіти ґрунтується на таких принципах: презумпція талановитості дитини, цінність

дитини, радість пізнання, розвиток особистості, здоров'я, безпека [8]. Убачається дитиноцентризм, основою якого є комфортне перебування дитини в освітніх закладах і цікаве, умотивоване навчання. Зацікавлена в навчанні дитина показує кращу

результативність. Інтерес є джерелом мотивації, що створює ситуаційне поле для прояву активності людини. Додаючи позитивну емоційну атмосферу до зацікавленості, отримуємо потужну силу впливу на ефективність засвоєння знань, умінь і навичок учнів.

У дітей віком 6–7 років передбачається перехід від ігрової діяльності до навчальної. Особливості саме цієї вікової групи передбачають цілу низку психічних і фізичних новоутворень. Із фізіологічного погляду, саме в цей період дозрівають блоки мозку, які є підґрунтям для психічних процесів (формування словесно-логічного та дискурсивного мислення, емоційного інтелекту дитини). Молодший школяр починає аналізувати та синтезувати потік інформації, формується диференціація бажань, регуляція поведінкових реакцій. Проте на початку цього вікового періоду варто враховувати, що емоційно-вольова сфера превалює над розумовими операціями. Емоції відіграють важливу роль у житті молодшого школяра. Тому саме емоційна зацікавленість (пізнавальний інтерес) учнів у пізнанні світу переходить у допитливість, що і є мотивом для подальшого навчання та формування розумових операцій.

За останніми даними Міністерства освіти й науки України, сучасні діти мають низький розвиток пізнавального інтересу; причинами цього є декілька основних факторів [8, с. 45–46].

1. Авторитет школи в дітей формується під впливом зовнішніх чинників, а саме негативного висвітлення думок, оцінок дорослих. Авторитет батьків провокує наслідування їхньої поведінки, спрацьовує дитячий конформізм, за якого «джерело знань», тобто школа, не користується повною довірою, а ставить під сумнів свої діяння.

2. Багате інформаційне середовище впливає на свідомість дитини. Простежується важкість зосередження, невміння працювати з великим потоком інформації та пригнічення пізнавального інтересу, адже у вільний час дитина працює з тією інформацією, яка їй потрібна та цікава. Зокрема, у стінах освітніх закладів дитина змушена працювати не зовсім із цікавим для неї інформаційним потоком. Це провокує пригнічення позитивної емоційної сфери учнів і напруження нервової системи.

Із давніх-давен музиці приділяли особливу увагу. Ще в античні часи Платон казав: «Музика – це моральний закон. Вона дає душу всесвіту, крила розуму, політ уяві; музика додає чарівності всьому буттю». Отже, вона надає енергію думкам, заспокоює тривожний стан особистості. Арис-

тотель вважав, що «музика здатна чинити вплив на етичний бік душі, і раз музика володіє такими властивостями, то, очевидно, вона повинна бути включена до предметів виховання молоді». Людство виокремлює музичний супровід як інструмент керування емоційним станом, що впливає на розвиток особистості в цілому. Видатний педагог В.О. Сухомлинський вважав, що «музика – могутнє джерело думки. Без музичного виховання неможливий повноцінний розумовий розвиток».

Отже, використання фонового музичного супроводу під час навчально-виховного процесу впливає на емоційність учнів, мобілізує сили, знімає емоційне напруження, а також дає можливість формувати естетичну обізнаність, соціальну компетентність і контролювати психоемоційний стан молодшого школяра відповідно до вікових особливостей.

Нині освітній процес потребує осучаснення та збільшення кількості навчальних інструментів для підтримки та стимулювання пізнавального інтересу молодшого школяра. Одним із таких інструментів є музичний супровід (музика, звуки природи, спів), який забезпечує сприятливу атмосферу навчання та є додатковим засобом для розвитку естетичної культури, стимулювання розумової та рухової активності, формування емоційного інтелекту особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив музичного супроводу на загальний стан особистості було проаналізовано в багатьох наукових дослідженнях (О. Лосєв, Ф. Ніцше, Г. Побережна, Л. Кияновська, А. Теращенко, І. Котляревський, Т. Гусарчук, О. Жарков, В. Мархасфін та ін.). Учені виділяють три напрями впливу: на емоційний стан, розумовий і фізіологічний. Усі ці напрями пов'язані між собою. Особливої уваги потребує саме емоційний стан особистості.

Важливість емоцій відзначалася ще з давніх часів стародавніми мислителями (Платон, Сократ, Геракліт, Піфагор, Еврит, Алкмеон та ін.), а також сучасними психологами, педагогами, філософами (Л. Аболін, У. Джеймс, А. Добрович, І. Дубровіна, К. Ізард, В. Зінченко, І. Зязюн, В. Пеньков, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, В. Татенко, Д. Фонтан та ін.). У кінці ХХ століття з'явилася концепція емоційного інтелекту. На переконання науковців (І. Андрєєвої, О. Власової, Г. Гарднера, Г. Гарскової, Д. Гоулмана, С. Дерев'янка, Н. Ковриги, Д. Люсіна, М. Манойлової, Дж. Майєра, Е. Носенко, П. Саловея й ін.), це поняття відіграє важливу роль у житті особистості. Роль позитивних емоцій як чинників, що впливають на продуктивну

діяльність, було доведена багатьма вченими. Міжнародні інститути, вивчаючи проблему взаємозв'язку емоцій і інтелекту, а також їх вплив на досягнення успіху, дійшли висновку, що саме рівень розвитку емоційного інтелекту (EQ) визначає близько 80% успіху в соціальній і особистій сферах життя, а всім відомий IQ – коефіцієнт інтелекту, що вимірює ступінь розумових здібностей людини, – лише 20% [11].

Крім того, ученими було проведено низку досліджень, які висвітлили вплив музики на біологічний ритм особистості, що дає можливість адаптуватися до навколишнього середовища та керувати працездатністю людини. П. Анохін робить висновок, що раціональне використання методичного, ритмічного й інших компонентів музики допомагає людині під час праці та відпочинку [6].

Зважаючи на сказане вище, можемо впевнено говорити про аналогічний вплив музичного супроводу на дитячий організм. Особливо це стосується дітей віку молодшого школяра, коли емоційний стан учнів відіграє величезну роль у результативності навчального процесу. Значний внесок у дослідження про вплив музичного супроводу на емоційно-вольову сферу дітей молодшого шкільного віку зробили такі вчені, як О. Апраксина, Б. Асаф'єв, Л. Безбородова, П. Блонський, Н. Брюсова, О. Бурлина, Н. Гродзенська, Д. Кабалевський, М. Каяган, З. Морозова, О. Михайличенко, А. Пілічяускас, В. Разумний, О. Ростовський, М. Румер, В. Сухомлинський, В. Шацька, С. Шацький, М. Шаффер, Б. Яворський та інші.

Постановка завдання. Таким чином, мета статті полягає в аналізі педагогічних умов упровадження музичного супроводу в навчально-виховний процес початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звуки супроводжують особистість протягом усього життя. Звукові хвилі оточують усе людство, адже здійснюється передача інформації між людьми, тваринами, рослинами. Тому звуковий супровід займає особливе місце в бутті людства. Сучасна урбанізація світу призвела до того, що музичне звучання оточує нас майже скрізь: телебачення, радіо, вуличні стенди, магазини, домашні прилади. Неодноразово був доведений вплив музичного супроводу на фізіологічний, інтелектуальний і психічний стан особистості. Тому, проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми прийшли до висновку, що педагогічні умови з використанням інструменту, а саме музичного супроводу, детермінують результати навчання, виховання та розвитку молодшого школяра. На це вказують різноманітні дослідження науковців.

Починаючи з XIX ст., експериментально було доведено позитивну ефективність музичного супроводу та його вплив на роботу мозку загалом. Так, наприклад, педагог і психолог, доктор медичних наук Георг Лозанов зазначав, що пасивна музика (музика, яка має темп від 60 до 64 ударів на хвилину (твори Баха, Генделя, Вівальді)) синхронізує розум і тіло, оскільки відкриває зв'язок із підсвідомим мисленням, гармонізує праву й ліву півкулі мозку. Така музика є ідеальним варіантом для навчання й запам'ятовування. Натомість активна музика (приміром, швидка, високоякісна музика Моцарта) дає потужний енергетичний заряд мозку, а від нього – усьому організму, сприяє стресостійкості та знімає тривожність [1].

Експеримент, проведений у Європі, продемонстрував, що діти, які мали музичні заняття кожного дня, мали кращу успішність у навчанні, ніж діти, у яких було одне музичне заняття на тиждень [2]. Отже, можемо стверджувати, що грамотно підібрані музичні композиції ефективно впливають на інтелектуальний і емоційний розвиток загалом, що може бути використано як додатковий засіб у навчально-виховному процесі.

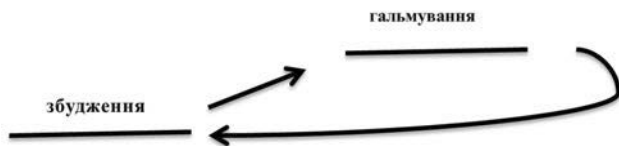
Під час організації навчально-виховного процесу потрібно звертати увагу на розкриття творчого потенціалу учня. Ученими був установлений факт, що середній рівень шуму є своєрідним каталізатором творчих здібностей. Ускладнюючи процес оброблення інформації, фоновий шум стимулює абстрактне мислення й налаштовує мозок людини на креативний робочий режим [10]. Отже, можемо стверджувати, що використання фонового музичного супроводу додатково стимулює розкриття творчого дитячого потенціалу та налаштовує дитячий організм на креативність і продукування ідей для конкретного практичного результату.

За дослідженнями вчених (Л. Леонтович, М. Лисенко, А. Понтвінік та ін.), ритм, темп, гармонія й мелодія задають атмосферу в житті особистості. Вплив на природні біоритми людини та стимулювання вироблення гормонів допомагає «розфарбувати» навколишнє середовище й розслабити чи, навпаки, стимулювати ритми головного мозку.

Окрім того, сама по собі музика заглушує сигнали перевтоми організму, надаючи більший потенціал активності. Застосування музичного супроводу сприяє формуванню бажаного ритму діяльності. Сучасні науковці довели, що не пульс є фундаментом темпу музики, а навпаки – ритм, темп підпорядковують собі ритм биття серця [6]. У 1911 році американський учений Леонард Айрес виявив, що велосипедисти крутять педалі набагато швидше, слухаючи ритмічну музику,

ніж коли їдуть у тиші [10]. Використовуючи результати досліджень для педагогічного досвіду, можемо стверджувати, що влучно підібраний фоновий музичний супровід під час навчально-виховного процесу початкової школи дає змогу впливати на загальний ритм психічного та фізичного настрою особистості. Наприклад, учні, приходячи з уроку фізичної культури, потребують заспокоєння нервових і фізіологічних показників організму для концентрації уваги на наступному уроці, тому в цьому разі доцільно використовувати легкі музичні мелодії зі спокійним ритмом, проте після уроку, на якому мало місце зосередження уваги та пригнічення орієнтувального рефлексу, доцільно увімкнути швидкі темпи для активізації нервових імпульсів і прискорення рухових показників. Відбувається зміна темпу діяльності, що розділяє функціональний стан особистості та загальмовує процес перевтоми.

Під час зміни виду діяльності змінюється робота відділів центральної нервової системи, що дає можливість попередньо задіяним відділам перейти в стан гальмування, тобто відпочинку. Після фонового м'язового напруження, під час якого підтримується одна поза (у нашому випадку – сидіння за партою), потрібно змінити тонус на активний, тобто впровадити активну рухомість.

Для молодшого школяра рухова активність відіграє велику роль у формуванні опорно-рухового апарату та насиченні киснем мозку дитини. Під час слухання активної музичної композиції, яка впливає на тиск, серцебиття й емоційне забарвлення, діти мимовільно починають активно рухатись або танцювати. Забезпечуючи сприятливу емоційну атмосферу, посилюється процес відновлення у фізіологічних системах організму та загальна релаксація мозкової діяльності. Організм насичується киснем, активізуються відновлювальні процеси на фізичному рівні. Недаремно ще в давні часи український народ використовував хороводи зі співами (веснянки, купальські, грайливі пісні й т. д.), де поєднання співу з танцями чинить збуджувальний і заспокійливий вплив на функціональний стан мозку.

Окремо хочемо виділити спів під час прослуховування фонового музичного супроводу. Мимовільно після слухання мелодії вона залишається на слуху. За умови вподобання музичної композиції слухач починає підспіву-

вати, що має позитивні риси для фізіологічного, духовного й естетичного буття людини.

Із погляду фізіологічного впливу, за дослідженнями науковців, спів впливає на діафрагму та стимулює прояву емоцій, має лікувальний ефект і підвищує функціональний стан мозку особистості. С. Шушарджан вважає, що на грамотно організованих музичних заняттях співом можна повністю відновити кровообіг і позбутися застою в легенях [3]. Використання елементів вокалотерапії також указує на забезпечення емоційної сприятливої атмосфери для навчально-виховного процесу та розвитку емоційно-мовних інтонацій. Дитина навчається використовувати інтонацію як засіб прояву емоцій і розвиває чутливість до сприйняття звуків, що формує емоційний інтелект.

Крім того, цей вид діяльності має повчальний характер. Під час виконання пісень розвивається художнє асоціативно-образне мислення. Саме в період молодшого шкільного віку формується цей вид мислення, а використання прийому співу додатково стимулює його розвиток. Під час вивчення пісень поповнюється словниковий запас молодших школярів, розвивається пам'ять. Отже, має місце безперервність навчально-виховного процесу.

Звертаємо увагу, що під час звучання фонового музичного супроводу відбувається соціальна взаємодія між учнями, що безпосередньо розвиває соціальну компетентність. Взаємодія із соціумом на радісних нотах стимулює активно спілкуватися із соціальним середовищем і розвивати навички комунікації. Відбувається загальний відпочинок, покращення психічного стану молодшого школяра, зняття стресу та тривоги. Із позитивним ладом у навчанні зростає й пізнавальний інтерес учнів до навчання, відбувається руйнування негативного ставлення до школи.

Використання музичного супроводу в освітньому процесі не тільки під час уроків музичного мистецтва, а й як фонового звучання під час ранкових зустрічей, у ході перерв, аналізу матеріалу чи в ході виконання дітьми практичних завдань відповідає головним компонентам Концепції «Нової української школи».

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.

Під час прослуховування різноманітних музичних композицій формується вміння спілкуватися державною мовою, збагачується словниковий запас школярів, відбувається знайомство з іноземними мовами, формується соціальна та громадянська компетенція, обізнаність і самовираження у

сфері культури. Фундаментом будь-якої компетенції є розвиток творчих здібностей учня. Сучасний педагог-новатор О. Некрасова-Каратеева стверджує, що «творчість – актуальна потреба дитинства. Творча активність дітей зумовлена їх віковими психологічними особливостями: чуттєвим сприйняттям, синкретизмом (цілісністю світосприйняття), а також їх руховою гіперактивністю й інтересом до діяльного контакту з дійсністю, що сприяє розвитку дитини та виступає фундаментом успішної життєдіяльності в майбутньому» [7]. Саме музичний супровід надихає дітей на прояв творчого потенціалу, задає темп мозкової активності та стимулює мисленнєві процеси.

2. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.

Магічна сила музичного супроводу здатна впливати на емоційну забарвленість особистості, що дозволяє створювати позитивну атмосферу в навчанні. Позитивний настрій є для особистості одним із видів мотивації. Орієнтація відбувається не на загальноприйнятий зміст освіти, а на настрій, який притаманний дитячому колективу в певний час, що дає змогу педагогу, спираючись на психоемоційне налаштування учнів, керувати ним і трансформувати його в навчальний процес.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом, а емоційна забарвленість відіграє важливу роль у формуванні гармонійної особистості. Видатний філософ і вчений Б. Спіноза стверджував, що емоції «збільшують або зменшують здатність самого тіла до дії, сприяють їй або обмежують її». Стимулювання позитивних почуттів спонукає організм до породження інтересу пізнання, мобілізує сили, впливає на пам'ять, мислення, сприйняття тощо.

3. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.

Ще з античних часів відомий виховний характер музики. Це стосується не тільки розвитку естетичного виховання, а й розумового та морального. Аристотель у своїх роботах стверджував: «Коли ми сприймаємо вухом ритм і мелодію, у нас змінюється душевний настрій, наше сприйняття Всесвіту». Взаємодія з музикою створює основу для ціннісних орієнтирів, породжує творчий потенціал, стає стимулом для бажання жити й творити за законами краси. Крім того, формуються комунікативні, академічні та соціальні навички, що наскрізь пронизані впровадженням у життя загальноприйнятих людських цінностей.

4. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

У ході вибору композиції та сприйнятті її реалізується спільна діяльність учителя й уч-

нів, єдність інтересів, формується довіра у відносинах, увага до смаків учнівського колективу чи навпаки, до смаку самого вчителя. Отже, відбувається колективно-творча виховна діяльність.

Висновки з проведеного дослідження.

Резюмуючи сказане вище, можна впевнено стверджувати, що музичний супровід доцільно використовувати в навчально-виховному середовищі. На тлі складних психічних і фізичних процесів молодших школярів основним завданням освітнього середовища є не зруйнувати позитивні мотиви до навчання, а зберегти їх.

Протягом багатьох віків музиці приділяли велику увагу. І. Кант стверджував, що сприйняття мистецтва відрізняється безкорисливістю, незацікавленістю в результаті, відповідністю своїй природі, тим, що приносить задоволення людині без усвідомлення причин, підкреслює самоцінність людського буття, є виявом гуманістичного ставлення до людства [4]. Використання музичного супроводу в навчальному процесі дозволяє педагогам керувати емоційно-вольовою сферою учнів, виховувати естетичне ставлення до світу та використовувати цей інструмент як засіб саморегуляції функціонального стану дітей. Ейнштейн зазначав, що «музика – цілющий засіб, який працює на рівні дива».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блудова Л. Як виховати здорову дитину. К.: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006. 120 с.
2. Вюнш В. Формирование человека посредством музыки. М., 1998. 160 с.
3. Еманова З. Здоров'язбережувальний ефект музики. Музичний керівник. 2013. № 3. С. 16–17.
4. Матонис В. Музыкально-эстетическое воспитание личности. Л.: Музыка, 338. 88 с.
5. Мудрик А. Психология и воспитание. М.: РАО-МПЦИ, 2006. 470 с.
6. Драганчук В. Музична терапія: теорія та історія: навч. посіб. для студ. напряму «Муз. мист.»; передмова Любові Кияновської. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 225 с.
7. Некрасова-Каратеева О. Этот удивительный мир предметов: учебное пособие. Студия «НП-Принт», 2010. 247 с.
8. Нова українська школа: порадник для вчителя / За заг. ред. Н. Бібік. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
9. Строгова Н. Влияние музыки на психоэмоциональное состояние человека. URL: <http://festival.1september.ru/articles/516025/>.
10. 8 фактів про вплив музики на роботу головного мозку. URL: <http://mors.in.ua/main/793-8-faktiv-proplyv-muzyky-na-robotu-golovnogogo-mozku.html>.
11. Bradberry T. & Greaves J. (2005). The Emotional Intelligence Quick Book, (New York: Simon and Schuster). 2005. "Heartless Bosses", The Harvard Business Review.